

Claudius Syrrus with Wilhelm, one of the rare documents of agreements between alchemists and their employers. Further alchemists active at the period are briefly mentioned, Oswald Croll, Martin Ruland the Younger, or Václav Lavín of Ottenfels. Rudolfinian court is not included in this part.

Correspondence

Prof. RNDr. Vladimír Karpenko, CSc.

Katedra filosofie a dějin přírodních věd

Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova

karpenko@natur.cuni.cz

Mgr. Ivo Purš, Ph.D.

Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i.

purs@udu.cas.cz

RECENZE A ZPRÁVY

Claus Priesner, *Dinge zwischen Himmel und Erde. Eine Kulturgeschichte des magischen Denkens*, Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft: Darmstadt 2020, 419 s. ISBN 978-3-534-40382-0

Po dvanácti letech se autor vrátil k lákavému, ale náročnému tématu magie, když jeho předchozím dílem z této oblasti byl paperback *Grenzwelten. Schamanen, Magie rund Geisterseher* (Merus Verlag, Hamburg 2008, 228 str.). Nové dílo do značné míry sleduje linii tohoto prvního pokusu, ale je výrazně rozšířeno. Dělení, jakož i sled popisovaných kulturních oblastí a historických období zůstávají zachovány; i tentokrát je to sedm kapitol, ale někdy s podkapitolami.

Recenzovaná kniha je velmi širokým záběrem témat souvisejících s magií, s vírou v nadpřirozeno, která žila po věky a přiznejme, má své příznivce i dnes. Není snadné toto dílo někam zařadit – ke každé kapitole je připojen jen krátký výčet základních pramenů, tedy nikoli rozsáhlé a podrobné odkazy na řadu původních zdrojů. Můžeme tak knihu přijmout jako opravdu špičkový vědecko-populární spis stojící na dolním stupni vědecké monografie. Předpokládá se tedy čtenář spíše výše vzdělaný.

Ještě před zmínkami o detailech knihy nezbyvá než vytknout její bohužel podstatný nedostatek – není tu vůbec rejstřík, takže chceme-li po čase hledat nějakou podrobnost, je dobré dělat si při čtení poznámky s odkazy. Spoléhat na paměť by bylo příliš optimistické. Přes tuto slabinu je kniha nesporně zajímavým a poučným čtením.

Doplňená četnými ilustracemi prochází dějinami lidstva od vzdálených počátků, kdy hledá kořeny magického uvažování, načež se věnuje podrobně různým aspektům šamanismu. Svět antiky je popsán od Sumeru a dalších mezopotámských kultur, zvláště jejich astrologie, až po Egypt, kde se objevily počátky alchymie. Zajímavé je, že se už v těchto dobách objevovala kritika magie, astrologie a tyto odmítavé hlasy zaznívaly téměř vždy. Dlouho však byly v menšině.

Svět středověku a dob následujících byl vskutku barvitý, křesťanství se míchalo s někdejšími staršími kultury, „pohanskými“, občas v originální symbióze. Pestrý obraz nabízela lidová magie. Samozřejmě nechybí pokračování alchymie v arabském světě, později v latinské Evropě. S moderním thrillerem si nezadá kapitola věnovaná čarodějnicím a čarodějům, ovšem posledně uvedených bylo mnohem méně. Zajímavé jsou návody na proslulou mast čarodějnic (*Hexensalbe*), obvykle bohatou na alkaloidy typu skopolaminu a hyoscyaminu. To mělo neblahé následky, protože analogické preparáty se používaly při chirurgických výkonech, aby se snížil pocit bolesti. Když začaly čarodějnické procesy, zmizely tyto preparáty postupně z medicíny v obavě, že by lékař nebo lékárník mohl skončit jako čaroděj na hranici. Hlasy na obranu čarodějnic zaznívaly, ale sluchu se jim nedostávalo.

Magii přála i renesance, a vedle klasických jmen, jako John Dee, Agrippa z Nettesheimu, della Porta, se tu objevuje slavný doktor Faust, jemuž autor věnoval hned deset stran. Touto postavou se totiž v minulých letech detailně zabýval. Skoro třicet stran patří Paracelsovi, jeho dílu, v medicíně a v alchymii, ale také osobnosti. Magie nechybí; zvláště podrobně je představeno dílo *Liber de nymphis*.

Osvícenství nejenže neznamenalo konec magie, spíš naopak, takže se na scéně objevují Růžoví Křižáci a jejich následovníci, svobodní zednáři, ilumináti. Pokračovalo to dále a v závěrečné kapitole potkáme upíry, opět s jejich odpůrci. Nejen upíři, ale také různá zjevení, duchové, prostě svět spiritismu kvetl zvláště v devatenáctém století a pokračoval i do následujícího. Kromě řady jmen dnes neznámých tu nechybí pochopitelně Helena Blavatská, ale například také spiritista a slavný fyzik William Crookes, později například Sir Arthur Conan Doyle.

Tento výčet snad alespoň trochu naznačuje opravdu široký záběr díla, které ukazuje dějiny magie jako spojitý vývoj, v němž se jen měnily kulisy, ale to hlavní, víra v nadpřirozeno, žilo neustále. Nejednou tomu věří i naši současníci.

Nakonec jen pár drobných připomínek. Na str. 70 je jako Ptolemaiovo dílo uvedena *Syntaxis mathematicae*, ale je známé jako *Megalé syntaxis*. Ve středověku se objevil seznam všech tehdy známých děl v arabštině, který sestavil Ibn an-Nadím, ale vyšlo

to roku 987, nikoli jak uvádí Priesner 938. Kromě toho an-Nadím pravděpodobně nebyl učenec, nýbrž spíš knihkupec, ne-li opisovač knih.

Proslulý arabský alchymista Ar-Rází (kol. 865 – kol. 925) se objevuje jen v polatinštělé verzi jako Rhazes (str. 135) bez jakýchkoliv souvislostí, ač by si zasloužil přece jen aspoň zmínku. Nevěnoval se sice magii, ale sestavil seznam všech tehdy známých minerálních látek, který se používal v Evropě ještě v 17. století.

Není také správné tvrzení, že v pozdějším evropském Pseudogeberově korpusu (Geber byla polatinštělá forma jména arabského alchymisty Abū Abdallāh Džābira ibn Hajjāna, o jehož samotné existenci se stále pochybuje; někdy se uvádějí letopočty ? 721/722 – ? 815), který vznikl po roce 1300, je návod na kyselinu sírovou a chlorovodíkovou. Obě byly objeveny později. V korpusu, jehož autorství je dodnes sporné, je zatím nejstarší známý návod na kyselinu dusičnou a od ní odvozenou lučavku královskou.

Potud několik detailů, které však nesnižují úroveň díla, jež by pro zajímavé a výtečně zpracované téma nemělo uniknout pozornosti našich nakladatelů.

VLADIMÍR KARPENKO

Bohemia docta v anglickojazyčném hávu

Alena Míšková – Martin Franc – Antonín Kostlán (ed.), *Bohemia Docta. The historical roots of science and scholarship in the Czech lands*, translated by Melvyn Clarke and Hana Jirkalová, Academia: Praha 2018, 578 s. ISBN 978-80-200-2639-2.

Projekt syntetizující publikace, zaměřené na historický vývoj mimouniverzitního pěstování vědy v českých zemích, sahá svým původem a východisky až do devadesátých let a byl završen v roce 2010 vydáním obsáhlého svazku *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích* v nakladatelství Academia jako výsledek práce Archivu AV ČR, editorů, dalších spolupracujících pracovišť a širokého autorského kolektivu. Tato publikace se ihned setkala se zaslouženým kladným ohlasem (např. cena Magnesia Litera): přinesla dlouho očekávanou, odborně fundovanou a širší veřejnosti čtenářsky přístupnou práci, mapující institucionální podoby vědeckého života v českých zemích od raného novověku do doby nejnovější. Stala se základní a pro historiky vědy nepostradatelnou objemnou publikací, která uceleně fixuje předchozí vesměs dlouholetá bádání předních autorů v dané problematice. S odstupem osmi let se dostavila anglická jazyková mutace tohoto základního díla.

Můžeme stručně shrnout, že spojující linií bohatě komponovaného svazku je myšlenka akademie věd a podoby její realizace v různorodých historických, sociokulturních, politických a historicko-vědních souvislostech. Soustřeďuje se na nástin

rozvoje základních institucí a společností, které tuto myšlenku předjímalý nebo reprezentovaly, ale neomezují se pouze na ně. Těžiště publikace leží ve společensky, ekonomicky i politicky dynamickém a institucionálně obtížně přehledném období rozvoje moderní vědy v českých zemích od 19. do poloviny 20. století. Toto jádro je ale ohrámeno nástiny o formování myšlenky akademie věd od raného novověku (A. Kostlán) a poválečném vzniku a proměnách Československé akademie věd až na práh devadesátých let (A. Míšková). Díky tomu svazek získává skutečně syntetickou podobu. Z klíčových společností jsou pak v hlavní části svazku samostatně pojednány zejména Královská česká společnost nauk (M. Pokorná), Česká akademie věd a umění (J. Pokorný, V. Mádlová), Masarykova akademie práce (E. Těšínská) a Československá národní rada badatelská (D. Brádlarová). Další kapitoly se pak věnují menším institucím a spolkům, včetně německých (A. Míšková) nebo vlastní struktury vědecké organizace za první republiky (A. Kostlán, J. Janko, L. Niklíček). Zcela právem se samostatně kapitoly věnují personálně J. E. Purkyňovi a jeho přelomovému návrhu Akademie (J. Janko) a Josefu Hlávkovi a jeho nadaci (J. Pokorný). Tím se ale struktura svazku nevyčerpává. V celém výkladu ho doprovázejí četné exkurzy a stručné biografie klíčových osobností z řad vědců, jejichž podíl a přínos ve jmenovaných institucích byl nějakým způsobem určující. V neposlední řadě je třeba zvýšit pečlivý a bohatý výběr ilustračního materiálu, tj. fotografií a dokumentů.

Anglické vydání publikace lze po všech stránkách jedinečně uvítat. Svazek je pečlivě a precizně připraven, potřebnost a záslužnost jeho vydání je neoddiskutovatelná, překladatelé a editoři mu věnovali zjevně značnou péči, přesahující parametry běžného překladu. Ve velké míře přitom ustavuje či minimálně zpřehledňuje mezinárodní terminologii. Proto je vhodné zdůraznit, že se stává bezesporu vítanou pomůckou nejen primárně pro zahraniční odbornou veřejnost, ale rovněž pro domácí badatele při jejich další práci a komunikaci na mezinárodním poli. *Bohemia docta* je výstavní a významné dílo, anglická verze tak završuje důležitou část soudobého bádání o dějinách vědy v českých zemích.

TOMÁŠ HERMANN

Spoluprací historiků UK a AV o historické kompetici UK a ČSAV

Jakub Jareš, Martin Franc a kol., *Mezi konkurencí a spoluprací. Univerzita Karlova a Československá akademie věd 1945–1968*, Karolinum: Praha 2018, 362 s. ISBN 978-80-246-3978-9.

Tato publikace z produkce nakladatelství Karolinum je hlavním výsledkem grantového projektu, jehož tématem byly institucionální proměny vědy a poměry vědní politiky ve dvou poválečných dekádách na příkladu dvou klíčových vědeckých

a vzdělávacích center, Univerzity Karlovy a Československé akademie věd. Na jeho řešení se společně podílely Masarykův ústav a Archiv AV ČR a Ústav dějin UK a archiv UK, resp. jejich badatelé zaměřeni na moderní a soudobé dějiny vědy, kteří tvoří autorský kolektiv: Martin Franc, Jakub Jareš, Petr Svobodný, Miroslav Kunštát a Petr Cajthaml. Jedná se o závažnou kolektivní monografii, která má jasnou a promyšlenou strukturu a jejíž jednotlivé kapitoly vznikaly spoluautorsky vždy v zastoupení autorů z obou řešitelských institucí. Zkušení a přední historici zde zúročili, syntetizovali a na novou kvalitativní úroveň posunuli svá mnohaletá bádání v dané oblasti.

Časové vymezení práce ohraničují konec druhé světové války, následovaný poválečnými požadavky reforem institucí vědeckého výzkumu a vysokoškolského vzdělání na jedné straně, a násilně přerušžený proces reforem pražského jara na straně druhé. Těžiště a hlavní přínos tak spočívá v souběžném sledování podmínek, realizací, proměn a vzájemných vztahů univerzitní a neuniverzitní vědy v padesátých a šedesátých letech. V obtížné, komplexní a vícevrstevnaté problematice, kterou v titulu ve zkratce vystihuje označení „konkurence a spolupráce“, sledujeme dvě hlavní problémové a výkladové linie: kontinuita potřeb reforem vědního a vysokoškolského systému v obecnějším smyslu a do nich zásadně vstupující politický dirigismus v souvislosti s novým politickým režimem. Hlavnímu tématu ale předchází nově zpracovaný a zevrubný nástin východisek situace v meziválečném Československu, válečné destrukce a odbojových a exilových plánů na rekonstrukci (Východiska a předpoklady poválečného vývoje). Následuje pět klíčových kapitol, které chronologicky pojednávají o rozvinutí plánů a nastartování reforem za třetí republiky (Mezi kontinuitou a reformou 1945–1948), o sovětizaci vědy a školství po nastolení komunistického režimu (Autoritativní modernizace a stalinizace 1948–1953), klíčové proměně vzájemných poměrů po ustavení ČSAV (Budování ČSAV a krize univerzity 1953–1959), postupných emancipačních snahách, nenápadných obrodných reformách a expertizaci v procesu destalinizace (Univerzita Karlova a ČSAV v letech 1959–1966) a reformách pražského jara a jejich násilné destrukci (Konečně rovnoprávní partneři? UK a ČSAV v letech 1967–1969). „Tuto knihu jsme psali jako historici, kteří pracují, vydělávají a fakticky žijí v systému, jenž byl předmětem jejich zkoumání,“ uvádějí autoři v Závěru a dávají tím najevo nejen to, že formativní popisované děje od čtyřicátých do šedesátých let nesou dodnes svůj skrytý vliv, ale rovněž na osobnějším rovině, že jim samo téma výzkumu jakožto badatelům na odborných historických pracovištích obou centrálních institucí nebylo emočně lhostejné. Přes korektnost, kritičnost a objektivitu podání je to na výsledku v nejlepší slova smyslu znát.

Autoři v celém výkladu vyváženě a objektivně sledují dynamický a vnitřně dramatický vztah mezi procesy modernizace a politické instrumentalizace. Po stránce násilné politizace, restrikcí, konformity a obtížného hledání a sjednávání možností svobody bádání se univerzitní a neuniverzitní věda ocitají na stejné lodi a jsou průběžně vystavovány obdobným problémům a rizikům. Jejich nutnou kooperaci však po

celou dobu a se střídavou intenzitou v různých kontextech neustále doprovázela vzájemná konkurence a někdy až rivalita, související nejen s bojem o hmotné zajištění, ale také s koncepčními střety ve vzájemném vymezování vlastního poslání a kompetencí. Kooperace a kompetice univerzitní a neuniverzitní vědy tak představují druhou základní dynamiku výkladu. Autoři jsou si vědomi, že problematika tohoto vztahu má širokou dimenzi a kontinuitu jak hlubší historickou, tak aktuální, přes období tzv. normalizace k popřevratové době transformační a současné. Jejich studie, soustředěná na klíčové historické období, kdy diskuse o tomto vztahu získaly zcela nový impulz a status díky ustavení ČSAV, je proto příspěvkem nejen k dějinám vědy ve specifických podmínkách komunistické diktatury, ale také k této stále trvající debatě, pokud chce reflektovat své zdroje, podoby a proměny v naší nedávné minulosti.

Předností publikace je také její bohatý odkazový a citační aparát, autoři totiž využívají a citují četnou speciální literaturu a syntetické monografie, které k dějinám univerzity i akademie vznikaly v posledních desetiletích i době přítomné. Téma vztahu univerzity a akademie, na které se v cenných nových pracích vždy nějakým způsobem naráží, nenalezlo dosud soustavnou pozornost. Nová práce přitom ukazuje, že pro poválečný vývoj vědy v Československu jde o optiku velmi zásadní, v jistém smyslu klíčovou. Kniha bude představovat milník v bádání a reflexích o tomto tématu, shrnuje a systemizuje ho v náročně širí a věřím, že by mohla podnítit nejen další výzkum, ale také přispět k současným diskusím na věcné rovině. Je zkrátka skvělé a důležité, že vznikla.

TOMÁŠ HERMANN

Zajímavá publikace z vědecké konference o vědeckých konferencích

Věra Dvořáčková – Martin Franc (ed.), *Science Overcoming Borders*, translated by Hynek Zlatník and Steve Coleman, Masarykův ústav a Archiv AV ČR: Praha 2018, 275 s. ISBN 978-80-87782-87-3.

Ve dnech 24.–25. listopadu 2016 uspořádal Masarykův ústav a Archiv AV ČR konferenci s mezinárodním zastoupením v pražské Vile Lanna pod názvem „Věda překonává hranice? Mezinárodní vědecké konference, sjezdy a kongresy ve 20. a 21. století“ (*Science Overcomes Borders? International Scientific Conferences, Conventions and Congresses in the 20th and 21st Century*). Zaměřila se na fenomén velkých mezinárodně zakotvených vědeckých setkávání – symposií, kongresů, sjezdů, zasedání – zejména s ohledem na český a středoevropský kontext, anebo vztahy mezi východním a západním blokem v době studené války. Jednotlivé příspěvky se soustředily

jak na konkrétní kongresy, tak na jejich význam v rozvoji určitých oborů, nebo pro kariérní a vědeckou profilaci určitých osobností. Konference pozvedla velmi důležité téma dějin moderní vědy, které je dosud samostatně reflektováno jen nedostatečně.¹ Dva roky poté se organizátorům podařilo připravit k vydání anglickojazyčný svazek podobného názvu, který však není konferenčním sborníkem: nezahrnuje všechny příspěvky a přináší vlastní odlišné uspořádání. Publikace vydávané v angličtině na domácí půdě mají tu nevýhodu, že se obtížně dostávají do zahraniční běžné distribuce a doma v záplavě jiných snadno ztrácejí primární zájem. V tomto případě by to byla škoda, určitě stojí za pozornost. V jedenácti kapitolách kniha přináší mnoho nových a původních poznatků, přes jejich různorodost a pro jeden svazek možná až příliš široké vymezení celkového záměru se editorům podařilo udržet určitou tematickou sevřenost. Kapitoly s primárně zahraniční tematikou jsou zajímavé i pro český kontext. Až na výjimky se týkají dějin přírodních, exaktních a technických věd, čímž svazek vyvažuje dosud převažující reflexe v humanitních a společenských vědách.² Většina navíc pojednává problematiku syntetizujícím způsobem v rámci vymezeného období pro daný obor či vědní oblast. A všechny kapitoly jsou založeny na původním bádání a archivních pramenech. To jsou hlavní důvody, proč stojí za to se této knize podrobněji věnovat. A ještě jedna zajímavost: pouze dvě kapitoly z jedenácti mají autory mužského pohlaví. Je to souhra náhod, anebo studium sociálních konferenčních interakcí více přitahuje něžnější část badatelské obce? Nevím, ale u této knihy bychom měli obecně hovořit raději o jejích autorkách než autorech. Čtyři z nich, tedy více než třetina, jsou z vydavatelského pracoviště (u nich níže neuvádíme afiliaci).

Svazek uvozuje tři kapitoly s tématy situovanými mimo české prostředí. První z nich díky svému obecně metodologickému zaměření udává hned na počátku knize kvalitativně vyšší úroveň. Její autorka Ulrike Thoms (Max-Planck-Institut für Wissenschaftsgeschichte, Berlin) zde pojednává o možnostech a přístupech ve výzkumu dějin mezinárodních vědeckých kongresů, pohybuje se sice na poli německého jazykového a kulturního prostoru s těžištěm příkladů v dějinách medicíny, avšak s obecnějším metodologickým přesahem (*Approaches to the History of International Scientific Congresses. Opportunities and Problems*). Přes observační zaměření studie překvapuje

¹ Její záměr a program jsou dostupné na webových stránkách pořádajícího pracoviště: <http://www.mua.cas.cz/cs/akce/veda-prekonava-hranice> (3. 4. 2021); podrobnější zprávu o průběhu od Jiřího Šoukala přinesl svazek *Práci z dějin Akademie věd* 9, 2017, č. 1, s. 105–109. Autor této recenze na pozvání organizátorů moderoval jeden z bloků konference a posléze lektoroval rukopis recenzované knihy, ta ale poté doznala ještě některých změn (k lepšímu).

² Srov. např. B. Jiroušek (ed.), *Česká a československá účast na mezinárodních kongresech historických věd*, Jihočeská univerzita: České Budějovice 2006.

svou propracovaností s vymezením základních pojmů, výstižnými charakteristikami pro jednotlivá období, názorným využitím kvantifikujících metod a kladením zajímavých otázek obecnějšího charakteru. Ukazuje význam vědeckých kongresů pro národní státy, vědecké komunity a internacionalizaci vědy, jejich vliv na orientaci vědeckého bádání i akademický život. Právem stojí na začátku jako jistý rámec, zdůvodnění a přiblížení svébytného badatelského pole.

Další dvě kapitoly se zabývají konkrétními tématy ze sovětského Ruska meziválečného období. Elena Sinelnikova (Institute for the History of Science and Technology, St. Petersburg) pojednává o politických a ideologických aspektech účasti sovětských vědců na mezinárodních vědeckých setkáních ve 20. letech (*Soviet Scientists (Members of Science Societies) at International Scientific Meetings in the 1920s: Political and Ideological Aspects*); ukazuje jejich snahu překonávat mezinárodní izolaci zároveň s rostoucími ideologickými tlaky komunistického aparátu. Jan Arend (Department of Eastern European History, Ludwig-Maximilians-Universität München) se naopak zaměřuje na situaci jednoho konkrétního oboru (půdoznalství či pedologie) a jedné vědecké osobnosti, amerického pedologa Curtise Fletchera Marbuta (1863–1935) v souvislosti s jeho účastí na kongresu, který se konal na půdě stalinského Ruska v roce 1930 (*On Soviet Soil. Curtis Marbut's Encounter with Rural Russia in the Stalinist Transformation*). Autor na rozboru konkrétních materiálů (dopisy, články, konferenční setkání) poukazuje na význam pedologie a půdní biologie ve starší vědecké tradici americké i ruské, jejich význam aktuální a vzájemně obohacující, nicméně i stále více komplikované vztahy při jejich konfrontaci na vědecké i společenské rovině. Obě kapitoly mají i pro nás obecnější přínos: týkají se vztahů sovětské vědy k vědě západní, které se pak v širší rovině východního bloku stávají závažným tématem i v českém případě. Pohybují se v intencích současných trendů výzkumu, avšak ve více opomíjeném meziválečném období. Krom jiného ukazují (a tím i předjímají pro český kontext) mnohdy specifické postavení přírodovědných disciplín ve vztahu k politickým podmínkám, ideologii a propagandě, nebo k limitům a významu účasti západních vědců při spolupráci s vědou v sovětské sféře. Je to zajímavé při sledování kontinuit a problematizování schematických pohledů na vědecké vztahy nahlížené jen pozdějším prizmatem poválečné studené války.

Osm dalších v zásadě chronologicky řazených kapitol se již týká českého a československého prostředí s těžištěm v období od založení republiky do 60. let, ale s určitými přesahy oběma časovými směry. Pro každou z dekad jsou zde zastoupena některá témata, jež na sebe někde i překvapivě navazují, takže kromě selektivního čtení jednotlivých příspěvků je užitečné nahlížet na tuto část i jako na určitý celek a přemýšlet o tom, co by šlo zobecnit a čím by se dalo dál badatelsky navazovat. (Pochopitelnou výjimku tvoří období druhé světové války, kdy o mezinárodních kongresech nemůže být řeči a suplování vědecké komunikace v této době představuje odlišné téma.)

Dvě kapitoly se svým tématem od ostatních výrazněji odlišují. Na základě studia specifických pramenů osobní provenience se zaměřují na vnitřní zkušenost českých vědců v zahraničním západním prostředí, na jejich každodennost a způsoby jednání, a též na reflexe této zkušenosti ve vztahu k domácí vědecké i společenské situaci. Petra Tomsová přináší na základě studia deníků a dalších pramenů působivý a informačně bohatý obraz „americké cesty“ významného českého geografa Jiřího Viktora Daneše, spojené s jeho účastí na VIII. mezinárodním geografickém kongresu ve Washingtonu roku 1904 (*The Czech Geographer Jiří Viktor Daneš and His Presence at the Eighth International Geographic Congress in Washington in 1904. A Paper on the Everydayness of a Czech Scientist on His Travels*). Spolueditor celé knihy Martin Franc naopak sleduje každodennost a obtíže při účastech na mezinárodních konferencích v západních zemích – cestování, ubytování, stravování – ve zkušenostech internisty a endokrinologa Josefa Charváta a mikrobiologa a prominentního ideologa Ivana Mála (*Doing One's Laundry in a Hotel Room. The Everydayness of Josef Charvát and Ivan Málek at Congresses and Scientific Conventions in Western Countries in the 1960s*). Dvě kapitoly podobného zaměření se tedy pohybují každá na opačném pólu uvedené časové škály, jedna na samém počátku 20. století, druhá až v 60. letech. Nabízí se tak konfrontace stereotypů, kontinuit, ale zejména závrtných proměn doby v rozsahu těchto několika dramaticky proměnlivých desetiletí.

Tri kapitoly se týkají meziválečného období v širokém časovém rozpětí od vzniku republiky do konce 30. let. Kamila Mádrová (Archiv ČVUT) na základě archivních pramenů představuje dobře vymezený a informačně hodnotný přehled aktivit techniků – studentů i pedagogů – z Českého vysokého učení technického: přestože vesměs nebyli iniciátory či organizátory mezinárodních kongresů, ukazuje na jejich význam v rozvoji české techniky v celém meziválečném období (*“One Cannot Always Just Sit at a Convention, We Are Human, after All ...” Student and Professors of the Czech Technical University at Conferences and in the Social Environment of International Conventions in 1918–1938*). Zajímavé srovnání pak nabízí kapitola Petry Hyklové (Astronomický ústav UK), která se v totožném časovém rozsahu nezaměřuje jen na vlastní účast astronomů na zahraničních konferencích, ale také na jejich dobové reflexe a hodnocení z hlediska rozvoje oboru. Shrnuje podstatné informace z hlediska nově otevíraných možností mezinárodní spolupráce a jejího určujícího významu pro následující generaci význačné české astronomie (*The Presence of Czech Astronomers at International Conferences, 1918–1938*). Výjimku z přírodovědného zaměření, avšak cenné obohacení svazku, představuje kapitola Kataríny Zavacké (Ústav štátu a práva SAV), pojednávající o československé právní vědě v meziválečné době ze slovenské perspektivy. Uvádí do poměrně komplexní problematiky, počínaje specifickými východisky slovenské reality, přes menšinovou problematiku až po závažné otázky mezinárodního práva ve 30. letech, jak s nimi byla konfrontována slovenská a československá společnost. Opírá se převážně o dobová právní periodika a přináší

řadu pro nás méně známých fakt (*“The Preparatory Organisational Work Developed Quite Satisfactorily...” Bratislava in the 1930s and International Lawyers’ Conventions*).

Zbývající tři příspěvky přenášejí pozornost do poválečného období „socialistické vědy“. V další velmi přínosné kapitole se Milena Josefovičová – v tematické návaznosti na kapitolu K. Mádrové o mezinárodní účasti techniků za první republiky – soustřeďuje na situaci československé techniky a technických kongresů v neblahých 50. letech s přesahem do dekády následující. Odtud pramení i provokativně laděný titul, který ve zkratce záporně odpovídá na původní otázku v názvu konference i upravený název knihy (*When Science Does Not Conquer Boundaries... Conferences of the Technical Sciences at the Czechoslovak Academy of Sciences in the 1950s and 1960s – Home vs. Abroad*). Přesto autorka na základě bohatých archivních i sekundárních pramenů představuje mnohem plastičtější a diferencovanější obraz s důrazem na změnu orientace techniků v rámci východního bloku. Na pozadí období nejtiživějšího pro mezinárodní komunikaci ukazuje na poli rozvoje techniky, jež měla i v politické intenci „budování socialismu“ svůj nezastupitelný a v jistém smyslu exkluzivní význam, klíčové kroky a kontury, zachovávající v mezích možností kontinuitu technické inteligence a vytvářející předpoklady pro dynamickou mezinárodní spolupráci v 60. letech. Na to jakoby přímo navazuje spolueditorka knihy Věra Dvořáčková kapitolou o prvním poválečném zasedání mezinárodní organizace stavebního výzkumu v zemích socialistického tábora (*RILEM 1961 – The First Post-war Convention of the International Union of Laboratories and Experts in Construction Materials, Systems and Structures in Socialist Bloc Countries*). Autorka konkrétně dokumentuje prolomení předchozí politicky vynucené izolace a seznamuje s přípravou, průběhem a přínosem mezinárodní akce, uspořádané po hubených letech na domácí půdě. Ve stejné době nacházela tato strategie paralely i u dalších přírodovědných oborů, a nabízejí se nám proto možnosti dalších komparací.

Michaela Kůželová (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR) v kapitole o československých „vyslancích socialistické vědy“ na mezinárodních kongresech vychází rovněž od začátku 60. let, ale téma zpracovává a jako jediná tak přesahuje i přes období tzv. normalizace až k roku 1985 (*When a Scientist Went to Fight: Czechoslovak “Socialist Science Emissaries” at International Congresses*). Opírá se o bohatý archivní materiál, zejména zprávy československých účastníků zahraničních kongresů z ČSAV. Interpretaci mezinárodních vědeckých kongresů v oficiální dikci jako „ideologického a politického boje“ tak konkrétně bohatě dokumentuje, uvádí pozoruhodné příklady a vede k srozumitelným a vyváženým závěrům se snahou o celkové hodnocení profilu zkoumané periody. Jedná se o významný příspěvek k soudobému bádání a snad právem ho můžeme označit za jeden z pomyslných vrcholů celé publikace.

Aniž bychom se chtěli příliš opakovat, je možné závěrem znovu zdůraznit, že úroveň kapitol a zpracování vymezených témat jsou překvapivě nadstandardní, jedná se o kvalitní texty s novými a inspirativními poznatky vesměs založenými na původních

a archivních pramenech. Dominantní podíl přírodních, exaktních a technických věd není u podobných námětů obvyklý a umožňuje nové pohledy. Celkové společné téma – význam a role mezinárodních vědeckých kongresů – je nejen originální, ale také velmi důležité pro dějiny vědy vůbec, a to zejména ve 20. století. Jedná se o významný fenomén, který nelze podceňovat, nýbrž naopak bude třeba jej v jednotlivých oborech dále studovat a docenovat, neboť zasahuje celou sféru moderní vědy, jejího rozvoje a proměn. Jistě ho nemůže postihnout v celku jedna publikace, v níž se často jedná o problematiku z různých oborů napříč skoro stoletím. Je ale nepochybně záslužné aspoň otevření tohoto tématu, pokud současně přináší poctivě zpracovaný nový materiál.

TOMÁŠ HERMANN

Václav Grubhoffer, *Zrcadlo duše a doby. Italská knihovna Marie Ernestiny z Eggenbergu*, Jihočeská univerzita: České Budějovice 2020 (Bibliotheca viva IV), 202 s. ISBN 978-80-7394-829-0.

Knihovna Marie Ernestiny z Eggenbergu (1649–1719), sbírka knih opatřených vlastnickým supralibros „ME“, tvoří část eggenberské knihovny budované na rodovém zámku v Českém Krumlově. Monografie poeticky nazvaná *Zrcadlo duše a doby* je věnovaná souboru italik, tj. knih psaných italsky či vztahujících se autorsky i tematicky k italskému prostředí, jimiž ve své soukromé knihovně disponovala četby milovná kněžna Marie Ernestina. Soudě dle knih opatřených zmíněným supralibros se rodačka z Bruselu zajímala přednostně o francouzsky a německy psanou literaturu, soubor italik čítající sto devadesát sedm položek nicméně představuje 26 % z celkového počtu knih, a tvořil tak nikoliv nevýznamnou část její knihovny. Jak Václav Grubhoffer ve své knize průběžně dokládá, znalost italské knižní produkce a italské kultury patřila k nezbytné společenské výbavě osob pohybujících se v prostředí barokního vídeňského dvora. Zájem o italské reálie mohl v případě Marie Ernestiny vycházet i z osobních zážitků, zejména z jejího pobytu v Benátkách roku 1693. K městu na laguně se váže také nepřehlédnutelný počet italských knih opatřených zmíněnými iniciálami, což se dá ovšem vysvětlit i dominancí benátských tiskáren na italském knižním trhu.

Zastavme se nejprve u spisů věnovaných lékařství, resp. lidskému zdraví, nemocem a jejich léčení. V souhrnu se jedná o jedenáct italsky, německy a latinsky psaných děl osmi italských lékařů. Sedm titulů pak nese vlastní supralibros Marie Ernestiny. Zatímco veskrze odborné dílo *Teatro farmaceutico* Giuseppe Donzelliho (1596–1670) stopy čtení nenese, spis *Il tesoro della sanità* Castora Duranteho (1529–1590) budil kněžnin čtenářský zájem. Svědčí o tom četné zatržené pasáže a značka NB (Nota Bene), kterou Marie Ernestina užívala. Duranteho spis spadá žánrově do kategorie dietetických příruček respektujících svou tematickou skladbou program šestice

res non naturales (tj. věcí nevrozených), stejně jako obdobně nazvané dílo *Thesaurus papuperum* připisované papeži Janu XXI. (1215–1277), jež se v pozdějších stáletích dočkalo řady adaptací. Eggenberská knihovna přináší cenný doklad o kontinuitě tradičního žánru, a zejména o jeho recepci v prostředí společenských elit. S ohledem na setrvalou hrozbu morové nákazy patrně nepřekvapí, že ve vydání z roku 1668 jsou extenzivně zatrženy pasáže věnované vzduchu a jeho významu pro lidské zdraví. České země byly stíženy morovou epidemií v roce 1680, a je proto možné, že zájem o nejrůznější prostředky nápravy povětří, včetně běžně doporučovaných octových macerátů, byl vzbuzen právě touto neblahou událostí.

Supralibros Marie Ernestiny nesou také tři německy psané knihy obsahující díla italských lékařů. Chirurgické kompendium *Wund-Artzney* italského anatoma Girolama Fabricia d'Acquapendente (1533–1619) nese podpis Friedricha Bansen, osobního komorníka Johanna Kristiana z Eggenbergu, jehož zájmy nepochybně k léčení zranění směřovaly, neboť spisů s chirurgickou tematikou vlastnil celkem šest. Výkonu lékařského povolání se týkají rovněž dvě další německy psaná medicínská díla vevázaná do jednoho svazku, a to pojednání o nemocech umělců a řemeslníků Bernardina Ramazziniho (1633–1733) a o lékařské praxi Giorgia Bagliviho (1667–1707). Oba zmínění lékaři podobně jako d'Acquapendente patřili mezi přední odborníky své doby a působili na italských univerzitách. Ve sbírkách Marie Ernestiny byl chován rovněž *Kreutterbuch* Pietra Andrey Mattioliho (1501–1577). Eggenberský výtisk německého překladu slavného herbáře byl nepochybně čten, jak ukazují zdůrazněné pasáže vztahující se k rostlinám napomáhajícím ke zmírnění menstruačních obtíží. Součástí zámecké knihovny bylo i latinsky psané pojednání o špitálech *Tractatus de hospitalibus et de pauperum* z roku 1623, jehož autorem byl Giovanni Battista Savonanza de Cassinetti, lékař a převor pražského konventu špitálního řádu svatého Jana z Boha. Marie Ernestina toto dílo do své knižní sbírky nezařadila, byť o českokrumlovský špitál svatého Jošta zájem projevovala, jak dokládá nadační listina vydaná ve prospěch této instituce.

Grubhoffer ve své knize zamýšlel dosáhnout prostřednictvím sbírky kněžniných tištěných italik dvojího zrcadlení: usiloval o vytvoření obrazu dobové italské literatury ve světle sběratelského a čtenářského zájmu Marie Ernestiny, a zároveň o nasvícení kulturního prostředí, jež tvarovalo vnímání světa této urozené barokní ženy. Pojednání o knihách Marie Ernestiny rozvrhl do několika žánrově-tematických oddílů. Vedle výše představeného souboru titulů má čtenář možnost seznámit se s čtením, jež směřuje slovy autora k poznání i pobavení, setkání s krásou (prostřednictvím krásné literatury), porozumění světu šlechtické společnosti vídeňského dvora, zbožnému životu i „dobré“ smrti. Lékařské a zdravotnědné spisy jsou nazvány čtením směřujícím k dobrému zdraví. Početně nejvíce zastoupen je v knihovně Marie Ernestiny oddíl první, skládající se především z děl historiografických. Mezi dějepisci se zvláště ní oblíbě zřejmě těšil Gregorio Leti (1630–1701), jehož tvorba byla v knižní sbírce

zastoupena patnácti tituly. Jednalo se přitom o autora kontroverzního, evidovaného v neblaze proslulém seznamu *libri prohibiti*. Skladba knihovny Marie Ernestiny nicméně ukazuje, že konfesně-ideová omezení nesvazovala její bibliofilské zaujetí.

Podrobně zpracovanému zrcadlu italské knihovny v Grubhofferově monografii předchází životopisná studie nazvaná Marie Ernestina v zrcadle života. Toto dvojí zrcadlo je následně doplněno dvojicí soupisů pojednaných italik z kněžniny knižní sbírky. První soupis respektuje barokní okruhy dle eggenberského dědického katalogu z let 1719–1721, druhý je řazen dle jména autora. Precizně zpracovaná kniha *Zrcadlo duše a doby* přináší zajímavý vhled do dějin italské literatury skrze konkrétní soukromou knižní sbírku, jejíž výpovědní hodnota se stává zřetelnou v souvislostech společenského prostředí urozené majitelky. Knihovna o Marii Ernestině skutečně vypráví a v zrcadle tohoto italského vyprávění lze nalézat jednu z podob kulturních dějin barokního období.

DAVID TOMÍČEK

Odešli naši dva kolegové a dřívější vedoucí redaktori DVT Jan Janko (1943–2021) a Petr Vágner (1957–2021)

V rozmezí dvou a půl měsíce přišly smutné zprávy o odchodu dvou výrazných členů Společnosti pro dějiny věd a techniky a někdejších vedoucích redaktorů našeho časopisu: doc. Jan Janko, CSc. zemřel dne 9. února a PhDr. Petr Vágner, CSc. dne 22. dubna 2021. Dosti odlišné, ale oba výjimečné osobnosti, jejichž cesty se v určitém období jejich životní pouti blízce setkaly právě na poli dějin vědy. Janko vystudoval geobotaniku na Přírodovědecké a Vágner filozofii a historii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, ale jejich odborný zájem oba přivedl do oddělení dějin přírodních věd a techniky v Ústavu československých a světových dějin ČSAV, kde se prvý druhému na čas stal šéfem a odkud po revoluci oba přešli do nově zřízeného Ústavu pro teorii a historii vědy, než byl zakrátko v roce 1994 v rámci úsporných opatření AV ČR tento ústav zase zrušen a cesty dosavadních souputníků se pak rozešly.

Redakční vedení DVT po Luboši Novém od roku 1991 převzal Petr Vágner, od něho pak v roce 1995 Jan Janko a časopis vedl do roku 2001. Polistopadová svobodomyšlnost s otevíráním obzorů vane z Vágnerovy sešitové publikace *Nejen v čase mandragory* (1992) a autorovo rozloučení s oborem, který mu po léta skýtal životní náplň, znamenala jeho krásná a stále neobyčejně živá kniha *Theatrum chemicum. Kapitoly z dějin alchymie* (1995); o dva roky později již v Archivu AV ČR Janko vydává své stěžejní dílo *Vědy o životě v českých zemích 1750–1950* (1997). Pro oba nebyly dějiny vědy pouhým předmětem chladného učeného zájmu, nýbrž součástí kultury a výrazem jim samým vlastní vášnivě touhy poznávat nesamozřejmosti cest lidského

ducha. Odešli živí lidé, ale na jejich textech spolu s řemeslnou suverenitou je právě toto všude dobře znát, byli to neokázalí vzdělanci, jejichž obzor dalece přesahoval pole disciplín, jimiž se jako historici profesně zabývali.

Jan Janko je bezesporu naším nejvýznamnějším historikem biologických věd, svým dílem zaplnil mezeru, která zde zela, celý obor současně osobitě utvářel. Autor této zprávy se pokusil tento jeho přínos šířeji charakterizovat v nekrologu psaném pro *Živu*, na jejichž stránkách je online dostupný (č. 2/2021); jiný napsal Martin Franc pro Zpravodaj Masarykova ústavu a Archivu AV ČR (ještě nevyšel) a víme, že další se připravují a budou ještě následovat. Jankův odkaz, výzvy jeho rozsáhlého a vrstevnatého díla si určitě brzy vyžádají uspořádání nějakého workshopu a další reflexe, je to formativní záležitost pro podobu a další možnosti oboru dějin vědy u nás.

Petr Vágner se vydal na cestu novináře a posléze diplomata: působil na zastupitelských úřadech v Moskvě, Kyjevě, Baku a znovu v Moskvě jako vedoucí politického úseku, v minulém roce obdržel medaili Ministerstva zahraničí ČR *Za zásluhy o diplomacii*. Po jisté období byl výkonným ředitelem Mezinárodního visehradského fondu (IVF) a podílel se tak na rozvoji spolupráce zemí střední Evropy se zaměřením na vzdělávací projekty. Napsal ceněnou knihu o Lavrentiji Berijovi *Smečka: Boj o moc v poststalinském vedení SSSR v širším kontextu* (2002), další o česko-ázerbájdžánských vztazích ještě nevyšla. Velvyslanec ČR v Moskvě Vítězslav Pivoňka ve svém rozloučení na stránkách MZV ČR o něm uvádí: „Petr byl jedním z těch, kteří se stali symbolem nového polistopadového uspořádání české zahraniční služby. Člověk nezávislého myšlení, mimořádné osobní odvahy, nekompromisní v otázkách boje za svobodu a demokracii, přesto však přátelský a zapálený diskutér, vyzářující nevyčerpatelnou energii a osobní charisma.“

Oba se tak nyní opět sešli a my, aniž bychom na tom měli jakoukoliv zásluhu, můžeme být hrdí, že po nějaký čas byli také mezi námi.

TOMÁŠ HERMANN